

Er is tegenwoordig een keur aan mogelijkheden, van zeer geavanceerde, zongestuurde systemen tot eenvoudige, strakke schermen. Moderne typen voor binnen zijn onder andere plissés, lamellen, rol- en vouwgordijnen en glasfolies. Voor buiten zijn er verticale schermen, rolluiken, lamellen, markisolettes en schermen aan telescoop- en knikarmen. Ook vaste roosters worden voor dit doel wel aangewend. Moeilijke raamvormen of schuine vlakken vormen tegenwoordig vrijwel geen enkel probleem meer. Dus bijna overal kan een oplossing voor worden aangedragen.

Ook op het gebied van schermdoek bestaat er tegenwoordig een grote keuze. Er zijn soorten die licht filteren, die slechts ultraviolet licht filteren of warmte weren. De grote keuze aan kleuren, patronen en effecten maken dat zonwering steeds meer gezien gaat worden als raamdecoratie. De verschillende glassoorten met zonwerende eigenschappen zijn hier buiten beschouwing gebleven. Historische raamconstructies laten veelal het plaatsen van dubbel glas niet toe.

INBRAAKPREVENTIE

Enkele typen zonwering kunnen bijdragen aan inbraakpreventie. Bij blinden en luiken kunnen naast de aanwezige vergrendelingen sluitbomen voor extra veiligheid zorgen. Ook rolluiken en persiennes kunnen voor dit doel ingezet worden.

VERGUNNING EN SUBSIDIE

Bij het restaureren van zonwering is er meestal sprake van een ingreep die als een wijziging van het monument moet worden aangemerkt. Voor het wijzigen van een monument is een vergunning vereist, verleend door de gemeente. Het herstel van zonwering wordt in beginsel aangemerkt als subsidiabele werkzaamheid in het kader van het *Besluit rijkssubsidie instandhouding monumenten*. Voor zover het reconstructie, nieuwe zonwering of roerende zaken betreft, is subsidiëring normaal gesproken niet mogelijk.

Blinden met sluitboom voor extra veiligheid in de voorkamer

Historische zonwering

Vandaag de dag is het aantal historische zonweringen sterk teruggelopen. Daarom wil de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed door middel van deze brochure aandacht vragen voor behoud en herstel ervan.

BROCHURE CULTUURHISTORIE 17 | 2010

INFORMATIE EN ADVIES

Wilt u meer weten of advies over dit onderwerp, neem dan contact op met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: Ben Kooij, 033 - 421 7 368, b.kooij@cultureelerfgoed.nl.

ANDERE BROCHURES

Deze en andere brochures van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed kunt u bestellen via info@cultureelerfgoed.nl.

- *Instandhouding van historische houten vensters*
- *Het conserveren en repareren van historische houten vensters en deurpartijen*
- *Stalen ramen en deuren*
- *Aantasting van gebrandschilderd glas en glas-in-lood*
- *Bescherming van glas-in-lood*
- *Onderhoud en restauratie van glas-in-lood*
- *Vensterglas*
- *Bouwglas*
- *Duurzame monumentenzorg*
- *Financiële steun voor rijksmonumenten*
- *Subsidie voor rijksmonumenten*
- *Een lening voor rijksmonumenten*

LITERATUUR

- Bosman, L. (1918). *Burgerlijke bouwkunde*, p. 149-165.
- Van Hemert, R. (2003). *Kozijnen, ramen, deuren, luiken: handboek voor timmerlieden betrokken bij restauratie van monumenten*, Alphen aan de Rijn.
- Jacobs, M. e.a. (19785). *Algemene Bouwkunde: leerboek voor het bouwvak*, Delft, p. 657-664.
- Stokroos, M. (2000). Een wijze waarop men zich tegen kwaadwilligheid beveiligd. In *Monumenten* 11, p. 12-15.

- Wattjes, J.G. (1932). *Constructie van gebouwen, deel IV: ramen deuren en kozijnen*, Amsterdam, p. 310-327.
- Wattjes, J.G. (19332). *Constructie van gebouwen, deel V: binnen- en buitenbetimmeringen, leidingen*, Amsterdam, p. 121-123.
- *Zonwering bij gebouwen* (1974), uitgave 42 van SBR, Alphen aan den Rijn/Brussel.
- Zwiers, L. (1924). *Beknopt leerboek der constructieve burgerlijke bouwkunde*, Rotterdam.

Brochure Cultuurhistorie 17 oktober 2010

Eindredactie Dirk Snoodijk

Redactieraad Ruben Abeling, Mieke van Bers, Taco Hermans, Eloy Koldewij, Cor van Kooten, Marc Stappers, Michiel Verweij, Annemieke Vos en Henk Wiegman

Tekst Ben Kooij

Afbeeldingen Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, tenzij anders vermeld

Vormgeving ontwerpjanhaandrikman, Doornenburg

Druk Boom & van Ketel grafimedia, Haarlem
Aan deze uitgave kunnen geen rechten worden ontleend.

ISSN 2210-4674

Gratis abonnementen op ons Tijdschrift van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed met brochures, alsmede adreswijzigingen, bestellingen van meerdere exemplaren en al uw vakinhoudelijke vragen: info@cultureelerfgoed.nl of 033 - 421 7 456.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Smallepad 5 | 3811 MG Amersfoort
Postbus 1600 | 3800 BP Amersfoort
033 - 421 7 421 | fax 033 - 421 7 799
info@cultureelerfgoed.nl
www.cultureelerfgoed.nl (met routebeschrijving)

Archief, bibliotheek en collecties

Open ma t/m vr 9-17 uur
bibliotheek@cultureelerfgoed.nl

Vestiging Lelystad

Oostvaardersdijk 01-04 | 8244 PA Lelystad
0320 - 269 700

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is het kennisinstituut voor archeologie, monumenten en cultuurlandschap. Deze kennis zet de Rijksdienst in om met wetten en regels het erfgoed te beschermen en te ontwikkelen.

Een bezoek aan de Rijksdienst in Amersfoort valt wellicht te combineren met een bezoek aan Kunst aan de Eem, de kunsthal verderop in hetzelfde gebouw. Zie voor de actuele tentoonstellingen www.kunsthalkade.nl.

Deze brochure is gedrukt op FSC-papier. Het hout dat dient als grondstof voor het papier komt uit verantwoord beheerde bossen. De brochure is gedrukt onder certificering van de Stichting Interne Milieuzorg. Ook het polystyreen waar het in wordt verstuurd geeft bij verbranding geen schadelijke stoffen af.

INLEIDING

Zonwering is de verzamelnaam voor allerlei constructies en voorzieningen die de overlast van zonnestraling moeten tegengaan. Al eeuwenlang wordt er zonwering op gebouwen aangebracht. Waren het in het begin eenvoudige luiken en gordijntjes die hiertoe dienden, later – naarmate de vensters zich meer ontwikkelden en de ruitafmetingen groter werden – kwamen er meer soorten.

Zonwering heeft het directe doel om de lichtinval te doseren en de binnentemperatuur te temperen. Niet onbelangrijk is dat zonwering helpt om de verkleuring door ultraviolet licht te beperken van schilderwerk, parketvloeren, meubelen en dergelijke. Textiel is het kwetsbaarst. Het wordt door elke soort licht aangetast, zowel zichtbaar als onzichtbaar licht.

Zonwering heeft ook bijkomende voordelen. In de winterperiode kunnen sommige soorten zonwering, zoals luiken, er aan bijdragen om de koude buiten de deur te houden. Met andere woorden: zonwering kan de stookkosten beperken. Luiken worden vaak ook in verband gebracht met veiligheid. Zij zijn zeer effectief tegen inbraak. Bovendien kan zonwering helpen het inkijken te belemmeren. In steden waar de huizen dicht langs de straat staan, kan dat een voordeel zijn.

Door herbestemming van historische gebouwen en door hogere eisen op het gebied van het leefcomfort is er tegenwoordig bij monumenteigenaren meer dan ooit belangstelling voor zonwering. De verschillende typen en mogelijkheden worden hier uiteengezet.

HISTORISCHE ONTWIKKELING

Voor de zeventiende eeuw sloten vensterluiken eenvoudigweg de vensteropening af en lieten in opengeklapte stand licht en frisse lucht toe. Bij winkels en ook wel bij huizen kwam het voor dat luiken horizontaal werden uitgeklaapt om dienst te doen voor uitstalling. Toen de glasramen hun intrede deden, kwam het accent van hun functie meer te liggen op verduistering en zonwering. Zonwering had voor het begin van de achttiende eeuw niet zo veel aandacht. Naarmate de modernisering van de vensters op gang kwam, steeg de behoefte aan zonwering. Vanwege de grotere glasoppervlakten nam de warmte in huis toe, waarmee ook de behoefte ontstond deze te weren. Toch duurde het tot het tweede kwart van de negentiende eeuw voordat er gespecialiseerde zonweringbedrijven actief werden. Mede door de opkomst van de industrialisatie kon er bij zonwering steeds meer geavanceerde techniek ingezet worden. Doordat de vraag toenam, werden er meer typen zonwering aangeboden. Zo was er voor iedere beurs en elke behoefte een oplossing.

Indien gewenst werd de zonwering tegelijk met het huis ontworpen. Het vormde zo één geheel met de architectuur. De vele luiken bij zeventiende-eeuwse kruiskozijnen zijn hier een karakteristiek voorbeeld van, evenals de later ontstane blinden. Bij panden uit de periode 1920-1965 kan men bijzondere varianten van de gebruikelijke typen zonwering tegenkomen, in het bijzonder bij die panden waar de zonwering onderdeel uitmaakt van het ontwerp.

Ook op plaatsen waar niet direct zonwering nodig is, zoals de noordgevels van gebouwen, kan men historische zonwering tegenkomen. Voor het aanbrengen hier hebben vaak andere motieven een rol gespeeld, zoals reclame, verduistering, inbraakpreventie, architectonische redenen en om het zonnige uiterlijk van het gebouw te verhogen.

Leveranciers

Luiken en blinden werden doorgaans gemaakt door een timmerman of een aannemer. Voor gordijnen ging men naar een gordijnenmaker. Vanaf de negentiende eeuw was men voor andere typen aangewezen op gespecialiseerde bedrijven. In vrijwel alle grote plaatsen in ons land waren er wel een of meer van dergelijke bedrijven gevestigd. Van oorsprong waren het gordijnenleveranciers, schoonmaakbedrijven, glazenwassers of schilderbedrijven. De namen van de leveranciers zijn terug te vinden in toenmalige brochures en advertenties, en op onderdelen en rekeningen van historische zonweringen. Zij kunnen dus iets over de herkomst en de ouderdom zeggen.

Advertentie uit 1910 van Heinekens stoomjaloezieën en rolluikenfabriek te Amsterdam

MONUMENTALE WAARDE

Historische zonwering vormt een onderdeel van de cultuurhistorische waarden van een pand. Zonwering toont deels de historische ontwikkeling van een gebouw. Binnenzonwering hangt vaak samen met de architectuur, decoratie en stoffering van het interieur. Er is veelal een samenhang met de vensters. Op veel oude foto's is zonwering te zien.

Na de Tweede Wereldoorlog echter is zonwering geleidelijk verdwenen. De herstel- en onderhoudskosten gaven veel eigenaren aanleiding om ze weg te halen. Hier en daar zijn er resten achtergebleven, zoals duimen en jaloeziekapjes. Veel historische zonwering is geruisloos verdwenen, zonder dat er iets van is gedocumenteerd. Het wegvallen van zonwering verarmt het beeld van een historisch gebouw.

2

3

TYPEN ZONWERING

Hieronder zijn de bekendste typen zonwering op een rij gezet die vijftig jaar of langer geleden werden toegepast. Van de meeste typen zijn verschillende varianten en soorten bekend, zoals van hout en ijzer.

Luiken

Luiken zijn een degelijke en duurzame voorziening. Na de middeleeuwen kregen luiken ook een zonwerende functie, terwijl zij daarvoor een belangrijke rol bij ventilatie en inbraakpreventie hadden. Luiken werden zowel aan de buitenzijde als aan de binnenzijde aangebracht. Er kunnen ook binnen- en buitenluiken aan hetzelfde venster bevestigd zijn, zoals bij oranje- en rode luiken. De luiken hebben hier een beschermende functie tegen de kou. Gewoonlijk sloten luiken de vensters geheel af, maar het kwam ook voor dat zij dat slechts gedeeltelijk deden.

In de regel draaien de luiken horizontaal open en dicht. Bij een enkel gebouw zijn de luiken zo gemonteerd dat zij verticaal kunnen worden opgedraaid en aan de draagbalken kunnen worden opgehangen. Bij sterk seizoensgebonden en semipermanente gebouwen worden luiken vaak vastgeschroefd. Binnenschuifluiken kennen we al in de achttiende eeuw, maar de toepassing van buitenschuifluiken vond pas na 1900 plaats.

Naast vlakke opgeklapte luiken bestaan er ook bespiegelde luiken, dus met versierende geprofileerde latten, en luiken met een of meer panelen, al of niet in combinatie met versieringen. Er zijn gebouwen waarbij de luiken in lokale traditionele kleuren zijn geschilderd. Andere kunnen zijn geschilderd in de heraldische kleuren van het buitenhuis waar zij toe behoren, zoals die van pachtboerderijen. De kleuren hebben in veel gevallen dus een betekenis. Bijzonder en uiterst zeldzaam zijn decoratieve beschilderingen op luiken. Jongere verflagen kunnen dergelijke schilderijen verbergen.

Blinden

Blinden komen vanaf de achttiende eeuw voor en zijn veelal van hout. Er zijn twee typen te onderscheiden, te weten de vouw- of slagblinden en de schuifblinden. Ineengevouwen worden vouwblinden vaak in open blindenkasten van aansluitende betimmeringen gedraaid. Schuifblinden kunnen weggeschoven worden in een smalle uitgespaarde ruimte tussen de betimmeringen.

Doorgaans is de indeling van de blinden afgestemd op de indeling van de ramen. Gemoderniseerde ramen zijn hierdoor meestal eenvoudig te herkennen: de afstemming ontbreekt. De rijke blinden zijn voorzien van panelen, de eenvoudige zijn vlak, met aan de achterzijde een klamp. Losse blinden, ook wel inzetblinden genoemd, komen ook voor. Het in- en uittillen en opbergen van deze luiken is lastig en heeft menige ruit beschadigd. Om deze reden zal men ze vrijwel nergens meer tegenkomen.

Luiken versus blinden Hoewel blinden en luiken veel op elkaar lijken, is er een wezenlijk verschil. Luiken komen van oudsher voor bij kruiskozijnen, kloosterkozijnen, bolkozijnen en

Jongere en oudere vensters en luiken in Amersfoort

Laat-negentiende-eeuwse binnenluiken in de biljartzaal van Kasteel De Haar in Haarzuilens, bij Utrecht

Het stadhuis van Zeist uit 1909, met karakteristieke zonwering van markiezen en luiken

dergelijke, terwijl blinden ontwikkeld zijn voor de modernere schuiframen. Blinden bestaan pas vanaf de achttiende eeuw. Je kunt zeggen dat de blinden voortgekomen zijn uit de luiken.

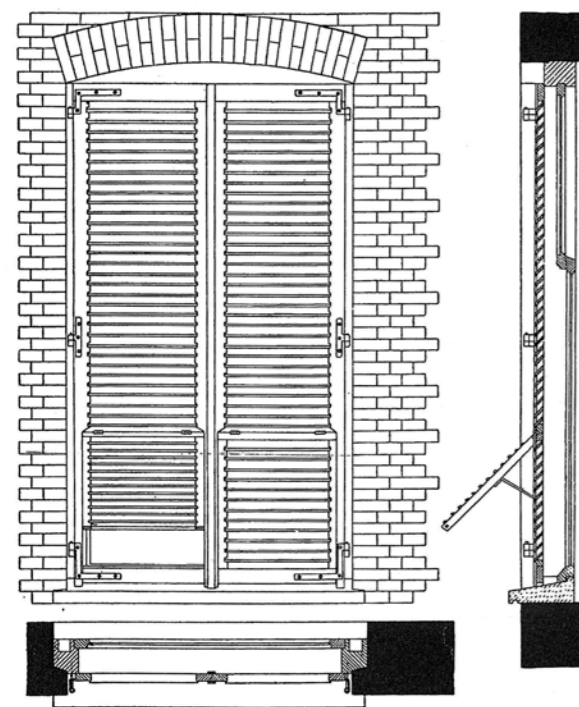
Blinden zijn over het algemeen afgestemd op de raamindeling. Ze zijn in vergelijking met luiken veel verfijnder, dunner, gedetailleerder en lichter in uitvoering. Blinden komen alleen binnen voor.

Bij luiken kun je zware duimen en gehengen aantreffen. Bij boerderijen kunnen de toepassingen soms vragen oproepen. In ieder geval kunnen we stellen dat alles wat opgeklampt is luiken zijn. Opgeklampte blinden bestaan dus niet.

Persiennes

Vanaf de achttiende eeuw komen ook persiennes voor, maar in ons land zijn deze met name in de negentiende eeuw op grote schaal toegepast, vooral bij huizen. Persiennes bestaan uit schuin geplaatste houten latjes, schoepen of windbordjes genoemd, in een omlijsting. Met behulp van scharnieren kunnen zij net als luiken dichtgeklapt worden voor een venster. Door de plaatsing van de latjes is ventilatie voldoende gegarandeerd en blinderen zij de binnenruimte minder dan luiken.

Persiennes komen alleen aan de buitenzijde voor en worden door stormhaken of windwervels op hun plaats gehouden. De kleur is afhankelijk van de architectuur en de kleurstelling van het gebouw, maar de meest gangbare kleuren zijn donkergroen, wit en oker. Bij persiennes zijn soms – meestal in het onderste gedeelte – enkele schoepen draaibaar gemaakt ten behoeve van het contact met de buitenwereld. Persiennes hebben de vorm en maat van het raam: rechthoekig bij rechthoekige ramen, rond bij ronde ramen.

Jaloezieën

Jaloezieën worden ook wel zonneblinden genoemd en komen vanaf de negentiende eeuw in ons land op, alhoewel ze in de achttiende eeuw in het buitenland al werden toegepast. Buitenlandse firma's boden jaloezieën soms aan onder de aanduiding 'persiennes Hollandaises' of 'Venetian blinds'. Jaloezieën bestaan uit beweegbare schoepen van latwerk of ander materiaal. De schoepen sluiten dicht op elkaar aan, in tegenstelling tot schermlatten op kassen. Zowel binnen als buiten zijn zij toegepast. Door een ingenieus systeem kon de stand van de schoepen worden aangepast. Met behulp van bandoprollers kunnen jaloezieën verticaal opgehaald en neergelaten worden. Jaloezieën passen het best bij rechthoekige vensters. Bij ronde ramen bracht men in het ronde bovengedeelte een vast passtuk van latjes aan.

De voordelen van jaloezieën zijn de relatief lage aanschafprijs, de eenvoudige montage en de mogelijkheid om door middel van het draaien van de schoepen gedoseerd licht toe te laten. Verder namen zij weinig ruimte in. Een nadeel is dat het reinigen een lastig karwei is. Aan de buitenzijde werden jaloezieën in opgehaalde stand 'verstopt' achter een jaloeziekapje of koof van hout of zink. Meestal kon het kapje binnen het gevelvlak geplaatst worden, zodat het niet naar voren uitstak. Soms zijn er geleiders op of tussen het kozijn geplaatst. In de regel zijn jaloezieën van een palinrichting voorzien, bestaande uit een houten as of rol, een palrad en pal, en een trek- en palkoord, met daarbij voor de afstelling een tuimelkoord.

Na de Tweede Wereldoorlog zijn er kunststof jaloezieën op de markt gekomen. Bekend is de vanaf 1951 aangeboden Luxaflex, die wel als trekjaloezie wordt aangeduid. Verwant hieraan zijn de Balastores, ofwel de papieren plissé's, die sterk vergelijken.

Buitenjaloezieën rond 1900 in Middelburg, Rotterdamse Kaai Oost 241

Persiennes met klapdeurtje van architect Zwiers uit 1924

5

Buitenrolluiken

Rolluiken

Het rolluik is in het tweede kwart van de negentiende eeuw ontwikkeld. Verschillende benamingen zijn in het verleden aan rolluiken gegeven, zoals 'roljalousien', 'rolblinden' en 'volets roulants à charnières'. Na 1900 werden ze ook in Nederland geproduceerd. Tegenwoordig kennen wij uitsluitend metalen rolluiken, maar voor 1950 werden ook houten rolluiken geleverd. Voor een goede geleiding van de geprofileerde latten of metalen strips zijn lopers langs het kozijn essentieel. Een kenmerk van de rolluiken is dat de samenstellende delen van het luik zelf goed en dicht op elkaar aansluiten. De toegepaste geprofileerde onderdelen laten aanzienlijke verschillen zien. Net als de andere typen is dit type zonwering steeds meer geperfectioneerd. Kleine rolluiken kon men bedienen met de hand via een rolband. Grotere en zwaardere rolluiken werden met een windwerk bediend. Later kwam de mogelijkheid van elektrische bediening. Rolluiken worden aan de buiten- of aan de binnenzijde geplaatst. De rolkast zal in het ene geval boven aan de buitenzijde en in het andere geval boven aan de binnenzijde van het kozijn worden aangebracht, terwijl de bediening alleen aan de binnenzijde mogelijk is. Buiten zal in de meeste gevallen de kast buiten het gevelvlak uitsteken. Er zijn ook toepassingen bekend waar de rolkast beneden het kozijn is geplaatst. Aan de binnenzijde kan de kast zijn weggewerkt in de betimmeringen. Rol- en schuifhekken, hoewel nauw verwant aan rolluiken, vallen buiten het kader van historische zonwering.

Zonneschermen

Zonneschermen – in de achttiende eeuw ontstaan – bestaan uit een raamwerk waarover een schermdoek is gespannen. Tegenwoordig noemt men ze uitvalschermen. Zowel losse als vaste schermen zijn toegepast. De losse schermen kunnen telkens na gebruik worden verwijderd. De vaste schermen kunnen opgerold worden. Zonneschermen trof men het meest bij woningen en winkels aan. Het raamwerk kan in hout of in metaal zijn uitgevoerd. Bij de oudere en veelal kleinere typen is gebruikgemaakt van scharnierarmen of van een raamwerk met laag scharnierpunt. Schermen met telescoop- of knikarmen behoren tot de modernste typen.

Ronde markies

Markiezen

Markiezen, nauw verwant aan de zonneschermen, komen al in de achttiende eeuw voor. Er zijn twee basistypen te onderscheiden. Het ene type is een vast gemonteerd afdakje van schermdoek boven vensters en deuren. Het andere type is een opvouwbaar scherm. Van dit type zijn de klassieke, in doorsnede kwartronde schermen veel toegepast. Het bredere model (het zogenoemde voor-sprongmodel), het verkorte model (het zogenoemde pet-model) en het ronde model (met een ronde plattegrond) zijn latere varianten. Zij bestaan alle uit een aantal portaalvormige of ronde raamwerken van metaal of hout, die door schermdoek aan elkaar zijn verbonden. Onderin zijn de raamwerken gefixeerd met scharnieren. Opgetrokken vinden zij bescherming onder een kap van kantlatten. De toepassing is altijd aan de buitenzijde.

Markiezen waren de zonnestraling, in tegenstelling tot zonneschermen, ook aan de zijkanten. Doorgaans werden de markiezen in de herfst verwijderd, voor het begin van het slechte weer. In het vroege voorjaar werden zij na een kleine schoonmaakbeurt en eventueel herstel weer teruggeplaatst. De eenvoudige markiezen konden met een touw door middel van enkele katrollen opgeklapt worden. Toepassingen vonden het meest bij huizen en winkels plaats. Voor deze laatste categorie ontwikkelde de firma Hickendorff begin twintigste eeuw de zogenoemde 'Trimborn-marguise', die minder storend binnen het gevelvlak was weggewerkt en bovendien onderhouds-armer was. Ook de inbouwmarkies van architect Jan Boterenbrood, vanaf 1931, had dit voordeel. Bijzonder zijn de aluminium markiezen van het systeem Boldingh, waarbij geen gebruik van schermdoek is gemaakt, maar van aluminium segmenten.

Gordijnen

Voor 1630 kwamen gordijnen slechts sporadisch voor en alleen in de belangrijkste ruimtes. Tot het einde van de zeventiende eeuw is er bijna altijd sprake van enkele gordijnen. Daarna komen de dubbele gordijnen op, een

Historische zonwering

links en een rechts. Overgordijnen zijn, net als glasgordijnen, in allerlei uitvoeringen een prima zonwering. Zij kunnen er bovendien toe bijdragen om de kou die via de ramen binnendringt tegen te houden. Ook de inkijk kan door gordijnen beperkt worden. Via een rail, stok of buis kunnen gordijnen in horizontale richting verschoven worden. Bij de rijke interieurs komen gordijnkappen, lambrekijns (soort draperie), embrasses (ophouders) en patères (knoppen) voor.

In de vroege achttiende eeuw zijn de festoen- of ophaalgordijnen ontstaan, die door een koord konden worden bediend. Een bijzondere plaats nemen de rolgordijnen in, die in dezelfde periode opkomen. Zij kunnen verticaal worden opgerold. In de negentiende eeuw konden op bestelling beschilderde rolgordijnen geleverd worden. Bij winkeliers was deze vorm van zonwering erg in trek.

Sassinetten

Een sassinet is een beschilderd voorzetraam, dat vervaardigd is uit een smal houten raamwerk dat bespannen is met zijde. Het raamwerk werd vanaf het laatste kwart van de zeventiende eeuw als zonwering in het bovengedeelte van het kruiskozijn geplaatst, maar door de verandering en ontwikkeling van de ramen belandde het in de achttiende eeuw tegen het ondergedeelte van het raam, ter hoogte van de vensterbank. Daar vervulde het tevens een functie tegen inkijk. Sassinetten zijn thans uiterst zeldzaam geworden.

Horren

Gevlochten tenen 'hordekens' komen in de zeventiende eeuw al voor. Op enkele schilderijen van zeventiende-eeuwse interieurs zijn zij te zien. In eerste instantie werden zij geplaatst om bij ventilatie insecten buiten te houden. Maar zij hadden ook een zonwerende functie, die mede werd bepaald door de gekozen gaassoort. Tegen de inkijk werden ze ook geplaatst. Tegenwoordig worden zij nog slechts toegepast tegen insecten.

Luifels

Luifels als onderdeel van de architectuur van een pand kunnen uitstekend als zonwering dienen. De toepassing is vanwege de zonnestand alleen zinvol bij een zuidgevel. Indien een luifel te weinig bescherming biedt, is te overwegen korte of langere stroken schermdoek aan een of meer zijden aan te haken. Aangebouwde veranda's, pergola's en balkons bieden ook zonwering.

Groen als zonwering

Bomen kunnen alleen in het seizoen als zonwering dienen. Dikwijls worden zij voor dit doel in een bepaalde vorm in cultuur gehouden. Een duidelijk voorbeeld hiervan zijn de leilinden voor woningen. Men treft ze merendeels buiten de bebouwde kom aan, waar weinig schaduwwerking van andere bebouwing is.

Bomen kunnen een reductie van het zonlicht geven van 35 tot 50 procent. Bijkomend voordeel was dat zij ook tegen storm bescherming boden. Het duurde zo'n tien tot vijftien

6

Glasgordijnen

In Huize Van Brien in Amsterdam een zeldzaam voorbeeld van sassinetten in een woonkamer met schuiframen

Groen als zonwering bij een boerderij

7

jaar eer zij enige omvang kregen en hun nut konden bewijzen. Van oudsher werden ook bij smederijen bomen geplant om de temperatuur in het zomerseizoen in de werkplaats niet te hoog op te laten lopen. Dergelijke bomen werden vaak niet gecultiveerd.

Kazonwering: scherm-latten, schermdoek en rietmatten

Bij historische kassen werd zonwering uitsluitend aan de buitenzijde aangebracht. Men gebruikte vanaf de achttiende eeuw oprolbare scherm-latten. Deze latten werden horizontaal over het dak uitgerold. Het nadeel was dat de rollen telkens weer moesten worden afgenomen en daarna opgeslagen in een schuur. Vanaf 1900 komen vaste toepassingen aan de nok van de kas voor, zodat men geen losse rollen meer hoefde aan te brengen. Bij de noktoepassing worden de scherm-latten met behulp van een rol en een palinrichting verticaal neergelaten. Door aan het palkoord te trekken schiet de pal uit de tanden van het palrad, waardoor de scherm-latten zakken. Verder werd in de achttiende en negentiende eeuw bij kassen schermdoek toegepast, dat losjes over het dak werd gelegd. Voorts waren er ook matten, al of niet oprolbaar, van riet, stro en bamboe in gebruik. Zonwering in de vorm van een kalk-oplossing werd na 1900 hoofdzakelijk in de glastuinbouw toegepast.

ONDERHOUD EN HERSTEL

Historische zonwering heeft regelmatig onderhoud nodig. In tegenstelling tot het schilderwerk wordt er doorgaans aan het hang- en sluitwerk minder aandacht besteed, maar het tijdig vervangen van kapotte onderdelen voorkomt vervolgschade. Zo kan het ontbreken van een stormhaak tot gevolg hebben dat met een storm een luik naar beneden valt, met alle gevolgen van dien. Het op gezette tijden reinigen met water en een schoonmaakmiddel zal het behoud van zonwering bevorderen. Sommige typen zonwering, zoals jaloezieën, kunnen van de muur genomen worden om gereinigd te worden. Een zinvol moment is het najaar, wanneer er aan zonwering minder behoefte is. Vroeger was het gebruikelijk om sommige

Horizontale en verticale scherm-latten op een tabletkas in de moestuin van Kasteel Twickel in Twente

Moderne zonwering: markisolettes

soorten zonwering, zoals markiezen, 's winters op te slaan in een droge omgeving.

RESTAURATIE

Soms zijn luiken, persiennes of andere vormen van zonwering ooit afgenomen en opgeslagen omdat zij aan groot onderhoud toe waren, maar nooit teruggeplaatst. In deze gevallen is na reparatie en een eventuele schilderbeurt de zonwering eenvoudig terug te plaatsen. Indien reparatie niet meer mogelijk is, zal men ze moeten vervangen. Zinvol is om de oude zonwering dan te documenteren, zodat deze kan dienen voor de vervaardiging van de nieuwe. Het is daarom raadzaam om oude zonwering niet weg te doen.

Reconstructie

Indien de historische zonwering geheel of gedeeltelijk is verdwenen kan overwogen worden deze weer aan te brengen. In dat geval kunnen oude foto's, tekeningen en rekeningen goede diensten bewijzen. In gunstige gevallen zijn bijvoorbeeld de duimen van luiken of persiennes aan de gevel blijven zitten. Ook bewaard gebleven onderdelen op zolder, in de schuur of de kelder kunnen helpen bij de reconstructie. Aan de hand van de historische gegevens, de historische waarden, de financiën, de wensen van de opdrachtgever en de wettelijke mogelijkheden kan een deskundige een reconstructieplan maken.

Bescherming van het interieur

Een bijzonder argument om de zonwering van een historisch pand aan te vullen is het feit dat de ultraviolette straling om conserveringstechnische redenen voor het interieur moet worden beperkt. Hier is sprake van een heel gericht en beperkt doel, waar ook moderne materialen en producten uitstekend in kunnen voorzien. Verder kunnen museumfuncties ook aanleiding geven om het geheel aan licht- en zonwering uit te breiden.

NIEUWE INVULLING

Naast het herstel van historische zonwering zijn er ook mogelijkheden om nieuwe zonwering toe te passen op plaatsen waar de historische zonwering is verdwenen. Hetzelfde geldt als het pand oorspronkelijk geen voorzieningen voor zonwering had.

